

SINIF İÇİ ETKİNLİK

DERS: BİLGİ KURAMI

SÜRE: 2 ders saati

KONU: Bilgi Edinmenin Yolları

KAZANIM: 2. Bilgi edinmenin yollarını öğrenir.

KAYNAK: - Ortaöğretim Felsefe Ders Kitabı

- Bilgi Felsefesi, A.Kadir ÇÜÇEN

[..] daha önce belirttiğimiz gibi, "Evet, doğru bilgi olanaklıdır." diyen dogmatik görüşün bilgiyi nasıl olanaklı kıldığını ele alacağız.

Dogmatik bilgi kuramcıları, bilginin kesinlikle olanaklı olduğunu ileri sürmeleri bakımından ortak bir ilkeyi savunmalarına karşın, "Bu doğru bilginin kaynağı nedir?" konusunda farklı görüşlere sahiptirler.

Doğru bilginin kaynağıyla ilgili felsefi düşünceler:

- Bilginin kaynağı deneydir.
- Bilginin kaynağı akıldır.
- Bilginin kaynağı hem akıl hem deneydir.
- Bilginin kaynağı sezgidir.

a. Bilginin Kaynağı Deneydir

Bilginin kaynağının deney olduğunu savunanların ortak görüşü, insan zihninin doğuştan boş bir levha olduğudur (*tabula rasa*). İnsan doğduğunda zihni bilgi yüklü olarak değil de, boş fakat yazılmaya olanaklı bir anlama yetisiyle donatılmıştır. Yazılmamış bu levha, deneylerimizden gelen basit izlenimler ve basit izlenimlerin oluşturduğu idelerle yavaş yavaş dolmaya başlar.

Deneyi kaynak olarak gören bilgi kuramcıların ortak olarak kabul ettiği bir olgu da, deneylerin duyumlarla gerçekleştiğidir. Basit izlenimler, duyumlarımızın verileri sonucu elde edilir. Duyularımız ilk izlenimlerimizdir. İlk duyular olan izlenimler bellek ve imgelemenin işlevleri sonucu birleşirler. Bileşik izlenimler, zihnin anlama yetisiyle soyutlanarak ide ve tasarım haline getirilerek, bilgi olurlar.

"Bilginin kaynağı deneydir." diyen görüşe göre, matematik gibi bilgiler de deneyin ürünleridir. Deneyin tekil verilerinden kalkarak, tümevarımsal genellemeler sonucu matematik bilgiler elde edildiğini iddia ederler. Tüm bilgilerin deneyden gelmesi, bilgileri sonsal; yani *aposteriori* yapmaktadır. Doğuştancılığın ifadesi olarak *apriori* (önsel) bilgiyi reddeden deneyci anlayış, tüm bilgilerin sonradan kazanıldığını söyleyerek, bilgilerimizin *aposteriori* özelliğini vurgularlar. Yine deneyci görüş, analitik bilgiyi değil de, sentetik bilginin önemi üzerinde durarak, bu bilgilerin genellikle deneyden çıktığını ifade eder.

Bilginin kaynağının deney olduğunu ileri sürmek, aynı zamanda aklın ilkelerini de deneye indirgemektir.

Eğer tüm bilgilerimiz deneyden geliyorsa, aklın ilkeleri olarak bilinen özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncünün olanaksızlığı ilkesi de deneylerimiz sonucu öğrendiğimiz bilgilerden başka bir şey olamaz; çünkü doğuştan gelen hiçbir bilgi zihnimizde yoktur. "Bilginin kaynağı deneydir." diyen görüşe felsefe tarihinde deneycilik (Empirizm) de denilmektedir.

b. Bilginin Kaynağı Akıldır

Deneylerimizin temelinde olan duyuların ne kadar güvenilir olduğu sorusunu soran akılcılar, duyuların bazen yanıltıcı olduklarını ortaya koyarlar. Duyu ve deney bilgisine kuşkucu bir tavırla yaklaşmaları, akılcıların sağlam, değişmez ve kesin bilgi aramalarındandır. Acaba doğru bilginin kaynağı duyu ve algılarımız olabilir mi? Bu soruyu kuşkucu görüşleri anlatırken çeşitli filozoflarda ayrıntılı olarak açıklamıştık. Daha önce de belirttiğimiz gibi, duyular kesin, doğru ve evrensel bilginin kaynağı olamaz; çünkü duyular değişen şeylerin bilgisidir. Tüm nesnelere hareket içindedir. Hareket ve oluş bize kalıcı ve değişmez bilgiyi veremez. O hâlde, değişmez bilgi ancak değişmez, hareketsiz ve sabit olan varlığın bilgisidir. Fakat böyle bir varlık duyu ve deneyin kapsamında bilinemez.

Duyular ve deneylerimiz zaman ve duruma göre de değişebilmektedir. Ayrıca her bir kişinin duyu ve deneyimleri kendine özgüdür ve bireyseldir. Duyu ve deney ortak bilgiyi nasıl verecektir? Bilgi, genel-geçer, değişmez, her yerde ve her durumda aynı olmalıdır. Böyle bilgilerin kaynağı akıldır. O hâlde, akıl doğruların ve hakikatlerin kaynağıdır. Akıl doğruları deneyin olgu doğrularına göre daha değerlidir; çünkü onlar deneyden önce var olan bilgilerdir. Akıl bilgileri *apriori* olarak doğuştan getirdiğimiz değişmez doğrulardır.

Apriori bilgiyi kabul edenler, insan zihninin doğuştan boş olmadığını ileri sürerler. İnsanlar doğduklarında bazı bilgilerle donatılmışlardır; zamanla bunları anımsarlar. Bu görüşe göre, aklın ilkeleri doğuştan gelen *apriori* ilkelerdir ve herkeste ortak olarak bulunurlar. Akılcı bilgi kuramına göre, analitik önermeler, matematik bilgiler, aklın ilkeleri, evrene ait bazı bilgiler, Tanrı'ya ait bazı bilgiler doğuştan aklımızda hâli hazırda vardır. Akılcılar, tümünden gelim akıl yürütmeyi kullanarak, diğer bilgileri de tümel önermelerden çıkartırlar.

c. Bilginin Kaynağı Hem Deney Hem de Akıldır

Bilginin kaynağını radikal biçimde deneyde veya akılda görenlere karşı olarak, her iki kaynağı da bilginin temelini koyan görüştür. Bu görüşe göre, bilgi için hem deney hem de akıl gereklidir. Yalnızca biri olması, bilginin oluşması için yeterli değildir. Bu görüşün en iyi temsilcisi Kant'tır.

Bilgi deneyle başlar; fakat deneyle bitmez. Deneyle gelen *aposteriori* algı, aklın *apriori* kavram ve kategoriyle işlenerek bilgi olur. Hem analitik hem de sentetik önermelerin varlığını kabul ederek, *sentetik apriori* önermelerin olanaklı olduğu benimsenir. Bir tür uzlaşımıcılığı içeren bu anlayış, hem dış dünyadan gelen bir şeye hem de zihinden gelen bir şeye yer vererek, bilginin kaynağını monist bir görüşe değil de, ikinci kaynağı kabul eden bir görüşle açıklar. Kant'ın meşhur önermesi bu görüşü en iyi şekilde açıklar: "Görüşümüz kavramlar boş, kavramsız görüşler kördür."

d. Bilginin Kaynağı Sezgidir

Bilginin kaynağını akılla, deneyle ve uzlaşımıcı (hem akıl hem deney) bir tavırla açıklamanın yanı sıra, akıl dışı bir kaynakla da açıklamak mümkündür. Aklın, doğru, kesin ve sağlam bilgiyi veya hakikati veremediğini savunan bu görüşe göre gerçek, doğru, sağlam ve tam bilgiyi ancak aracısız ve doğrudan bilmeyi içeren sezgi verir. O hâlde, doğru bilginin kaynağı ne akıl ne deney, fakat onlardan daha üstün bir güç olan sezgidir. Sezgicilere göre, insan aklı sınırlıdır; çünkü insan aklı zaman ve mekân içinde deneye dayanarak bilgi elde eder. Böyle bir kaynak bize hakikatin bilgisini veremez. Hakikatin bilgisi ancak anlık bir sezgiyle olanaklıdır. Akıl ve deney bilgisi kendini dille ifade eder; böyle bir ifade yetersizdir; çünkü dilsel ifade kavram ve terimlerle olanaklıdır. Kavram ve terimlerin kapsamı kadar düşünceler anlatılır. Akıl ve deney bilgisi dolaylıdır ve aracısız olamaz. Sezgi ise terim ve kavrama ihtiyaç duymaz. Sezgi bir bütünü bir bakışla, doğrudan kavrama ve sezgi keşfetmedir. Sezgi, kişiye ait bir kavrayıştır. Sezgi, bireyin öznel yaşantısında hissettiğidir. Başkalarına anlatılmaz. Başkaları ancak kendi sezgi yetileriyle hakikati kavrayabilirler. Sezgi, kelimelerle tasvir edilemez; ancak yaşanır. Bilginin kaynağı sezgidir diyenlerden Gazali ve Bergson en çok tanınan iki filozoftur. Her ikisi de akılcılığa karşı çıkmışlardır.